

דף ב

'בית שמאי אומרים שאור בכזית וחמץ בככותבת' – לענין ביעור ולעבור עליו בבל יראה ובל ימצא, ולא לענין אכילה (כדלהלן ז: ונחלקו אחרונים אם בפחות מכשיעור צריך לבער, וכן אם אסור מהתורה מדין 'חצי שיעור' (ע' מג"א תמב ס"ק י יב וש"פ). ומ"מ אף לדעת האוסרים נפקא מינה בשיעור לענין מלקות ארבעים בקונה חמץ בפסח. ונפקותא נוספת מבוארת בירושלמי (פ"ה דפסחים) שלבית שמאי אין עובר משום 'לא תשחט על חמץ' אלא בככותבת).

'אילימא בתרנגולת העומדת לאכילה, מאי טעמייהו דבית הלל' – ואין לאסור משום 'נולד' [אף לפי סברת המקשה שנולד אסור גם לדעת המתיר מוקצה] – כי אין שייך 'נולד' אלא בדבר שנשתנה ונעשה ראוי למה שלא היה ראוי לו מתחילה, אבל ביצת תרנגולת העומדת לאכילה, הלא היתה ראויה לאכילה גם קודם שנולדה, כשהיא במעיי תרנגולת (עפ"י אור זרוע הל' יו"ט שכת. וערשב"א ועוד).

'קא סלקא דעתין אפילו מאן דשרי במוקצה בנולד אסר – מאי טעמייהו דבית שמאי'. ואף על פי שמתירים את התרנגולת באכילה – אין להתיר הביצה, שאין זה כאוכלא דאפרת כי מכל מקום התרנגולת מיועדת לגדל ביצים ולא לאכילה, ואין שם 'אוכל' עליה (עפ"י מהרש"א, מהר"ם ש"י).

'ובית הלל אומרים מסלק את הטבלא כולה ומנערה'. הטעם שאינה נאסרת משום 'בסיס לדבר האסור' – הואיל ובאמצע השבת הונחו העצמות ודעתו לסלקן, לכך לא נעשתה 'בסיס' (חדושי הר"ן שבת קמג. יש שכתבו זאת כשני תירוצים, שאין בסיס באמצע השבת, אי נמי אין בסיס כשדעתו לסלקן. ועתוס' כאן ובעל המאור טו: בדפי הרי"ף). ויש מתרצים, כיון שלא הניחן בכוונה שם, שאיננו חושש היכן יפלו – אינו 'בסיס' (תירוץ אחד בתוס' כאן).

ע' מגן אברהם (רסו סק"ד שח סק"ג) שנקט שאין נעשה 'בסיס לדבר האסור' אם לא היה עליו המוקצה בין השמשות. וכן נקט שכשהניחו על מנת ליטלו אינו בסיס. והוא הדין בהנחה אקראית (ע"ש שט סק"ו). ובחזו"א פירש דעת התוס' (קכג) משום שדעתו לסלקן לכך אינו 'בסיס' אבל בלאו הכי, אעפ"י שהונחו בשבת עצמה נעשתה הטבלה 'בסיס'. וכן נקט בדעת הר"ן הנ"ל. וע"ע במובא בשבת קנד:

'מסלק את הטבלא כולה ומנערה'. יש אומרים שמטלטל הטבלה עם הקליפין שעליה עד המקום שרוצה לנערה שם (עפ"י רמב"ן). ויש אומרים שאסור להגביה ולטלטלה אלא מנערה במקומה (עפ"י סמ"ג, ותלוי בשני תירוצי הרשב"א). וכן משמע בשלחן ערוך (עפ"י באור הלכה שח, כו ד"ה מנער). ואם צריך למקום הטבלה – בכל אופן מותר להגביה הטבלה ולטלטלה (שו"ע שם).

[לדברי התוס' ועוד ראשונים, אף לדעת המתיר אין התר אלא בעצמות וקליפין הראויים למאכל בהמה, אבל אם אינם ראויים כלל – אסורים בטלטול לדברי הכל. ומובא בפוסקים (ע' בראשונים שבת קכח; תורי"ד כאן – מהדורה חדשה; או"ח שח) שלא הותר אלא במקום שמצויים בו בעלי חיים. ויש לברר גדר הדבר –

בספר שמירת שבת כהלכתה (כ,כו) סתם כדברי הפוסקים שאם אין בהמה מצויה באותו מקום – הקליפות והגלעינים והעצמות מוקצים הם. ואילו במקום אחר (פ"ב הערה צא) הביא בשם הגרשו"א שאף בעיר שאין בהמות מצויות – אינם מוקצה, הואיל ושם מאכל בהמה עליהם.

ונראה פירוש הדברים שאעפ"י שההמות מצויות בכפר ולא בעיר, לא נאמר מפני כן שבעיר יהיו מוקצה אלא היות והבהמות המצויות באותו אזור, במקומן הראוי להן, אוכלות דברים אלו, די בכך כי אין הטעם משום שראוי בפועל ליתן לבהמה, אלא שם 'מאכל בהמה' הוא הקובע. ויוצא לפי זה שהגדרת 'אותו מקום' שכתבו הפוסקים היינו האזור כולו ולא דוקא העיר. [שו"ר שבתיקונים ומילואים פ"ב שם, חזר הגרשו"א והעיר שלכאורה בעיר שאין בהמות מצויות – הוי מוקצה. וסיים 'ועדיין צ"ע']. ואולם בשו"ת אור לציון (ח"ב כו, ז בהערה) הגדיר, כל שהבעלי חיים נמצאים במרחק הליכה ממקומו. ולפי זה עיר גדולה שמצויים בה בעלי חיים בקצה אחד והוא נמצא בקצה אחר, ואין רגילים לילך רגלי מכאן לכאן – אסור לטלטל. וכן הדין לענין מאכלים האסורים באכילה ומותרים בהנאה; אם מצויים באותו מקום נכרים או בעלי חיים שראויים הם להם – אינם מוקצים. (וע' שלמי יהודה ח, טז בשם הגריש"א, שירושלים נחשבת מקום שמצויים בה נכרים).

ומובא בשם הגר"פ שיינברג שליט"א (בקונטרס בעניני מוקצה שבסוף ספר שלמי יהודה): גם דבר הראוי לבהמות וחיות הפקר – אינו מוקצה. ואולם בשם הגר"ש אלישיב שליט"א מובא (שלמי יהודה ז, ה) שאם אין מצויים בעלי חיים שיש להם בעלים – מוקצה הוא].

פרטים נוספים בדיני טלטול קליפות עצמות וגרעינים – בשאלות ותשובות לסיכום.

(ע"ב) 'מכדי מאן סתמיה למתניתין רבי, מאי שנא בשבת דסתם לן כרבי שמעון ומ"ש ביום טוב דסתם לן כרבי יהודה'. אף ללא רבי וסתמי המשניות יכול להקשות מבית הלל על בית הלל, שבמשתנתו אסור מוקצה ביום טוב ואילו לענין עצמות וקליפין התירו [לרב נחמן] (מהר"ם ש"ף).

נראה שנקטו כן להגדיל הקושיא, כי סתירת בית הלל אפשר לישבה שמחמירים בנוולד ומקילים במוקצה, ואם כי רב נחמן סובר שאין לחלק בכך, מ"מ עצם הקושיא אפשר לישבה, ולכך מקשה ממוקצה אמוקצה.

ובספר העיטור (יו"ט מה, א) משמע שבית הלל פוסקים לקולא כרבי שמעון בין בשבת בין ביו"ט, ובית שמאי לעולם כרבי יהודה, אלא שרב נחמן על פי סתמי המשניות החמיר ביו"ט כדי שלא יזלו בו [ולא שהלכה כרבי יהודה ביו"ט]. ומשמע מדבריו לכאורה שלאמיתו של דבר בית הלל התירו אף ביו"ט ורק רב נחמן החמיר בדבר. ומיושב היטב לפי"ז לשון הגמרא שלא הקשו מדברי בית הלל גופם אהרדי. אך אין מובן מהו שאומר רב נחמן אנו אין לנו אלא ב"ש כרבי יהודה וב"ה כר"ש, והלא ב"ה לא אמרו כן באמת – ובספר חדושים ובאורים כתב לפרש (עפי"ד הרמב"ן) שרבי יהודה ורבי שמעון נחלקו מהי דעת בית הלל, ויוצא שנחלקו כיצד לגרוס במשנת עצמות וקליפין, אם כרב נחמן או כגרסה האחרת, וביום טוב החמיר רב נחמן לחוש לרבי יהודה כסתמימת המשנה, ושנה דברי בית הלל לאסור.

'אמרי, שבת דחמירא ולא אתי לזלולי בה – סתם לן כרבי שמעון דמיקל. יום טוב דקיל ואתי לזלולי ביה – סתם לן כרבי יהודה דמחמיר'. ומצינו כיוצא בזה, שהחמירו יותר באיסור קל משום חשש זלזול (ע' בסוטה ז). ופעמים יש להפך, שהחמירו חכמים יותר באיסור חמור מאשר באיסור קל [וכדעת בית שמאי כאן שהחמירו בשבת והקלו ביום טוב. וכן להלן (לב). מצינו תנא שהקל בטלטול כלים ביו"ט ולא בשבת, ששונה שבות שבת משבות יו"ט]. ואין לדמות גזרות חכמים זו לזו (ע' תרומת הדשן רנ).

[ומצינו שבסוגיא אחת (להלן לה-לו) נסתפקו שתי ספקות; באחד נסתפקו להקל בשבת מביו"ט ובספק אחר נסתפקו להפך. ונראה מתוך הדברים שם שאם הסיבה לאסור היא מחשש שייכשל באיסור – יש להחמיר בשבת מביו"ט משום שאיסור השבת חמור, וכגון פינאי קופת מחשש שמא ישוה גומות, אבל דברים שאיסורם משום טירחה שלא לצורך וכד', יש סברא להחמיר ביו"ט יותר, כדי שלא יבואו לזלזל – כגון סילוק כמות גדולה של פירות השטוחים, ע"ש].

'כח דהתיירא עדיף'. ע' צל"ח; רעק"א; חרושי בית מאיר; מהר"ץ חיות; ברכת אברהם (ע"ע רשב"ם פסחים קב.).
[במה שנגעו בענין ספקא דינא בדרבנן, אם לקולא או לחומרא – ע"ע רבנו חננאל פסחים מה: ברכות כה: שו"ת מהרי"ק החדשות נ (ונדפס גם במיוחסות לריב"ש לד). ומצוי הרבה בפוסקים שבספקות כיצד לפסוק כגון בעיניא דגמרא ובמחלוקת הפוסקים, נוקטים בדרבנן לקולא – ע' למשל בראשונים להלן כה בנידון מוקצה לחצי שבת].

ז'לפלוגי בתרנגולת להודיעך כחן דבית הלל דבמוקצה אסרי, וכי תימא כח דהתיירא עדיף, ונפלוג בתרוייהו...' כבר עמדו התוס' מדוע רק כאן הקשו כן ולא בשאר מקומות. ופירשו מפני שלא הוצרך להאריך בלשונו בכך שישמיענו שניהם. והרי"ד כתב (במהדורה חדשה) משום שבית שמאי במקום בית הלל אינה משנה (וכדלהלן יא): לפיכך יש להשמיענו חידוש בדברי בית הלל (וע"ע חרושים ובאורים).
ורבנו תם (בספר הישר טעג) פירש: מפני שתרנגולת וביצתה אינם שני דברים שונים [ונידון אחד לשניהם, בדין מוקצה]. ע' חרושים ובאורים], הלכך אם נוקט התנא מחלוקתם רק בביצה משמע שבתרנגולת לא נחלקו, לכך מקשה שהיה לו לשנות את שניהם כדבר אחד, תרנגולת וביצתה.

ז'קסבר רבה כל ביצה דמתילדא האידנא מאתמול גמרה לה'. הוצרך לומר כן, כי אם לא היתה נגמרת מאתמול אלא היום – מותרת, שכן קיימא לן (בעירובין לה:): שבת מכינה לעצמה, וכן יום טוב מכין לעצמו (ר"ן).

באר-זרוע (יו"ט שכט) משמע שהטעם לכך שאילו היתה נגמרת היום מותרת, מפני שהתרנגולת עומדת לאכילה וכשם שהתרנגולת מותרת ביו"ט כך ביצתה מותרת, ורק מפני שנגמרה מאתמול, בשבת, ואז היתה התרנגולת אסורה, לכך אסרה הביצה.

ויש מפרשים אף אם שבת או יו"ט אינם מכינים לעצמם [שסוף סוף לא הוכן הדבר מיום חול והריהו 'מוקצה'], באו לומר שלא נגמרה כמה ימים מקודם, מיום חול – אלא מאתמול נגמרה (וע"ע שייטמ"ק. וע"ע במאירי).

בשיטות הראשונים בדין הכנה דרבה, אם יסודו משום איסור מוקצה וחסרון הכנה (כפשט דברי רש"י), או משום שאין ליום קדוש אחד להכין לחברו (ע' בספר המאור), או אפשר ששני הדברים נכללו בדין זה – ע' בהרחבה בחדושים ובאורים ובברכת-אברהם. ובקהלות יעקב (א) הוכיח שמלבד איסור 'אכילה' שיש בדבר, לאכול ביום קדוש זה דבר שהוכן ביום קדוש שמאתמול, עוד יש בו איסור 'עשייה', להכין מזה לזה – אלא שיש אומרים שגם איסור זה נכלל בדין הכנה דאורייתא ויש אומרים מדרבנן.

על מה שפירש רש"י הלימוד מ'ביום הששי' שסתם שישי חול הוא – מצינו כיצא בזה; דרשות המבוססות על כך שהכתוב דיבר על האופן הרגיל ולא על החריג. ויתכן שנחלקו אמוראים בדרך דרש זה – ע' במצוין ביוסף דעת סוטה יז. ופסחים כב.

'שבת דעלמא תשתרי? – גזרה משום שבת אחר יום טוב' – אבל משום מוקצה משמע שאין לאסור. וכמה שיטות יש בטעם הדבר; –

יש שכתבו להעמיד באופן שהתרנגולת אינה אסורה משום מוקצה, כגון שהיה לו חולה בתוך ביתו מבעוד יום, שעומדת להישחט בשבילו אפילו בשבת – על מקרה כזה [שהוא דומה לתרנגולת ביום טוב, שמוותר לשחטה ולאכלה] שאלו להתיר הביצה (עפ"י ראב"ד; ספר הישר לרבנו תם שעד); ספר המכתם).
 ויש אומרים מפני שהתרנגולת מצד עצמה עומדת לאכילה, אף על פי שאסור לשחטה בשבת, מכל מקום לא יצאה מתורת אוכל ואינה מוקצית בעצם [ואפילו לרבה שאמר (בפסחים מז): מוקצה דאורייתא, מודה בזה. מהר"ם שיף], הלכך ביצתה מותרת (עפ"י ר"ן ראש המסכת; ספר העיטור יו"ט מה"א. והרמב"ן (להלן פ"ב) סובר שאפילו הדבר עצמו כשנסתלק איסורו ממנו מותר, אם לא שדחאו בידים. והוכיח מכאן שחלב הנחלב מן הבהמה בשבת בהתר, אינו אסור משום מוקצה. ואולם הר"ן סובר שהתרנגולת עצמה כיון שאינה ראויה בכניסת שבת, התקצתה לכל היום ושוב לא תותר, ורק הביצה והחלב מותרים. ע"ע במובא להלן כד:).
 שיטה נוספת; אפילו תרנגולת העומדת לגדל ביצים ולא לאכילה, אין הביצים אסורות משום מוקצה, ולא אמרו בגמרא שאסורות משום מוקצה אלא אם הביצה עומדת לגדל ממנה אפרוחים, אבל ביצה העומדת לאכילה – מותרת (כן היא שיטת בעל המאור).
 ע"ע בשיטות הראשונים, בהקדמת המשנ"ב לסימן תקק; חזון איש מט; שו"ת משיב דבר ח"ב סא ושפת אמת כאן; אבי עזרי שבת ב, ט יו"ט א, כד.

פרפראות

'...והמסכת נקראת ביצה לידע ולהודיע ולהיודע כי וגילו ברעדה כתיב, ויש לזכור בזמן השמחה את יום המות, כדאמרינן 'וי לן דמיתנן' (אוי לנו, שנמות – כך היו אומרים בשעת שמחה יתרה). וביצה – מאכל אבילות, שהוא גלגל שחוזר בעולם (שושנים לדוד).

'בית שמאי אומרים: מגביהין מעל השלחן עצמות וקליפין. ובית הלל אומרים: מסלק את הטבלא כולה ומנערה' –

ברמז, לדעת בית הלל אין להילחם עם הקליפות והפסולת באופן ישיר כי אז יש חשש סכנה בדבר, אלא יש להגביה את צד הקדושה [ועל זה מרמז 'טבלא' – בגימטריא מ"ב, שהיא סגולת שם של מ"ב, להעלות את המצוות לשרשן], וממילא נופלות הקליפות ומתבטלות (עפ"י תפארת שלמה (רדומסק) יתרו).

וכענין שנחלקו בית שמאי ובית הלל בנרות חנוכה, אם 'מוסיף והולך' בתוספת קדושה, וממילא הרע נפחת, או פוחת והולך – על ידי התעסקות בהסרת הרע, כנגד פרי החג הבאים כנגד אומות העולם.

ע"ע בספר הקדוש נועם אלימלך (יתרו ד"ה ויהי), רמזי מחלוקות ב"ש וב"ה במשנתנו.

'חול מכין לשבת...' –

'... וכל זה בשית יומין דחול שאז הוא זמן בנין המשכן הל"ט מלאכות, אך בבוא השבת נאסרו הל"ט מלאכות, שאז הוא זמן הקמת המשכן כמו שכתוב ויקם משה את המשכן שהוא סוד הדעת, מקים ומעלה א"ת המשכן – עם כל הבחינות הכלולים מא' ועד ת' שנבנה בו' ימי החול, ויש עלייה לכל הנבראים בקדושת שבת שמתפשט בכל העולמות ובכל הנבראים. ועל כן אין מלאכת

המשכן דוחה שבת, מפני שהעבודה (בשבת) היא במדריגה העליונה למעלה מן העולם. ובשבת אין באין לאדם השלם שעשה מלאכת המשכן בכל השבוע, מחשבות זרות לתקנם – כי מלאכת המשכן אינו דוחה שבת, מפני שבו' ימי השבוע העבודה ואהבה ויראה הם בצמצום מאחר שהוא עם זה העולם, כי כל מה שהוא בעולמות הוא עדיין בגבול וצמצום, אבל האהבה ויראה שבשבת הוא במוחין גדולין ובתענוג גדול שהוא למעלה מן העולם שאינו בצמצום...

וצריך להביא להאותיות שמתפלל בשבת, התענוג הגדול שאין לו סוף שהוא הבורא ב"ה וב"ש, שהוא שבת שמא דקב"ה. וזהו דבר דבר – שלא יהא דיבורך של שבת כדבורך של חול, רק צריך להכניס התענוג הגדול – שאין לו סוף וגבול – בהדבור, בדעת גדול, שהדעת ההוא רק יקים את המשכן שנבנה בו' ימי החול...

וכל המענג – שמכניס התענוג בהאותיות שמא' ועד ת' ('את' השבת) בתענוג האמור ע"י מה שעשה בו' ימי החול ובנה בחינת מלאכת המשכן – על ידי זה נותנין לו נחלה בלי מצרים, הוא תענוג אין סוף בלי צמצום. אבל מי שגם בשבת באין לו מחשבות מהשבירה, הוא ע"י שלא הכין את עצמו בו' ימי החול ולא עסק בבנין מלאכת המשכן, ואז בבוא השבת כיון שלא נגמר הבנין אי אפשר להדעת להקימו חלק שמגיע לשרש נשמתו, כמו שאמרו רז"ל חול מכין לשבת, והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו, כי מי שטרח בערב שבת יאכל ויתענג בשבת, משא"כ כשלא הכין ונמצא שהוא עדיין בשבירה. וכפי שעשה בו' ימי החול כך מרגיש בעצמו קדושת שבת...'.
(מתוך מאור עינים ר"פ ויקהל)

דף ג

הערות ובאורים בפשט

'כרבה נמי לא אמרי – הכנה לית להו'. אין הפירוש שאינם סוברים כלל עיקר איטור הכנה מיום טוב לשבת, אלא יש לפרש שלענין ביצה אינם סוברים כרבה במה שנקט שכל ביצה הנולדת היום נגמרה מאתמול (עפ"י חרושי הנצי"ב).

פירוש, נחלקו באיזה שלב נידונית הביצה שנגמרה יצירתה. וע"ע בשפת אמת להלן ו: שצדד עפ"י הגמרא שם שבדבר זה אין כלל מחלוקת. ומאידך באור זרוע (ח"ב של) מבואר לתירוץ אחד שלרב דנים הביצה שהוכנה בו ביום שנולדה ולא מאתמול. ויש מפרשים שמסכימים לדין הכנה אלא שאינם סוברים לגזור יום טוב דעלמא אטו יום טוב שלאחר השבת (ע' מהר"ם שיף לעיל שצדד כן בדעת רב נתמן; חרושים ובאורים).

(ע"ב) 'אחד ביצה שנולדה בשבת ואחד ביצה שנולדה ביום טוב אין מטלטלין אותה...' גם לרבה שמדובר בתרנגולת העומדת לאכילה ואסורה הביצה משום דין הכנה, אסורה אף בטלטול משום 'לא פלוג', והכל גזרה אחת היא (עפ"י ים שלמה, מובא במגן אברהם תקיג,א; חכמת מנוח. ועראב"ד על הרי"ף שאסורה בטלטול כדי שלא יבוא לאכלה. וצ"ל דחזקא גזרה היא דאי לא הא לא קיימא הא). ויש מפרשים כיון שאסור לאכלה ואינה עומדת לשימוש, שוב נאסר ממילא לטלטלה (עפ"י מג"א תקטו סק"ב, כשיטת הרי"ף והרא"ש; בהגר"א. וכ"ה בשו"ע הגר"ז תקיג,ג ובמשנ"ב תקיד,א).

א. אף לרבי שמעון דלית ליה מוקצה, כתב הרא"ש (בסוף מסכתין) שאסורה הביצה בטלטול. ואולם התוס' בשבת (מה: ד"ה דאית) צדדו שלרבי שמעון אינה אסורה בטלטול. וע"ע רעק"א; משיב דבר ח"ה יט.